

Länsstyrelsen i Jönköpings län

Floraövervakning i Jönköpings län 2006

Ett rikt odlingslandskap

■ Floraövervakning i Jönköpings län 2006

Ett rikt odlingslandskap

Meddelande	nr 2007:25
Referens	Anna Isaksson, Naturavdelningen, Land och miljömål, 2007
Författare	Margareta Edqvist, Anna Isaksson och Yvonne Liliegren
Kontaktperson	Anna Isaksson, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Direkttelefon 036-39 52 05, e-post anna.isaksson@f.lst.se
Webbplats	www.f.lst.se
Fotografier	Margareta Edqvist om inget annat anges. Framsida: fältgentiana, mosippa, klätt och vit kattost
ISSN	1101-9425
ISRN	LSTY-F-M—07/25--SE
Upplaga	110 ex.
Tryckt på	Länsstyrelsen, 2007
Miljö och återvinning	Rapporten är tryckt på miljömärkt papper och omslaget består av PET-plast, kartong, bomullsväv och miljömärkt lim. Vid återvinning tas omslaget bort och sorteras som brännbart avfall, rapportsidorna sorteras som papper.

© Länsstyrelsen i Jönköpings län 2007

Förord

I den här årsrapporten har vi valt att ta utgångspunkt i det nationella miljökvalitetsmålet ”Ett rikt odlingslandskap” genom beskriva ett urval kärlväxter som kan hjälpa oss att utvärdera hur utvecklingen mot detta mål ser ut. Kommande år planerar vi rapporter om hotade kärlväxter som hör hemma i våtmarker, skog samt sjöar och vattendrag.

Miljömålet ”Ett rikt odlingslandskap” innebär att odlingslandskapet och jordbruksmarkens värde för biologisk produktion och livsmedelsproduktion skall skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden och kulturmiljövärdena bevaras och stärks.

Vi har valt att särskilt beskriva utvecklingen för några kärlväxter inom fyra olika växtmiljöer i odlingslandskapet. De olika växtmiljöerna är desamma som miljömålet och dess delmål; ängs- och betesmarker, skogsbeten, gårdsmiljöer och åkrar med åkergräs. Datamaterialet bygger helt på det ideella arbete med floraövervakning (floraväkteri) som föreningen Smålands flora bedriver sedan 1994 på uppdrag av Länsstyrelsen.

I arbetet med hotade kärlväxter publiceras, förutom denna rapport, även följande två rapporter:

- Inventering av finnögönröst (*Euphrasia rostkoviana* ssp. *fennica*) i Jönköpings län 2006. Meddelandenummer: 2007:24
- Inventering av mosippa (*Pulsatilla vernalis*) i Jönköpings län 2006-2007. Meddelandenummer 2007:23.

Tidigare har följande rapport publicerats:

- Inventering av klockgentiana (*Gentiana pneumonanthe*) i Jönköpings län 2005. Meddelandenummer 2006:16.

Innehållsförteckning

Förord	3
Sammanfattning	5
Inledning	7
Den svenska rödlistan	8
Åtgärdsprogram för hotade arter	11
Förändringar i kärlväxters förekomst i olika växtmiljöer i odlingslandskapet	12
Naturbeten och ängsmarker	12
Drakblomma (<i>Dracocephalum ruyschiana</i>)	13
Finnögontröst (<i>Euphrasia rostkoviana</i> ssp. <i>fennica</i>)	14
Vityxne (<i>Pseudorchis albida</i>)	16
Smalbladig lungört (<i>Pulmonaria angustifolia</i>)	17
Hartmansstarr (<i>Carex hartmanii</i>)	18
Trollsmultron (<i>Drymocallis rupestris</i>)	19
Fältgentiana (<i>Gentianella campestris</i>)	20
Ormtunga (<i>Ophioglossum vulgatum</i>)	21
Brudsporre (<i>Gymnadenia conopsea</i>).....	22
Granspira (<i>Pedicularis sylvatica</i>)	23
Sammanfattning	24
Skogsbeten	25
Mosippa (<i>Pulsatilla vernalis</i>)	26
Sammanfattning	27
Gårdsmiljöer	28
Kattmynta (<i>Nepeta cataria</i>)	28
Hjärtstilla (<i>Leonurus cardica</i>)	29
Paddfot (<i>Asperugo procumbens</i>)	30
Vit kattost (<i>Malva pusilla</i>)	30
Sammanfattning	31
Åkerogräs	32
Klätt (<i>Agrostemma githago</i>)	32
Korndådra (<i>Neslia paniculata</i>)	33
Luddvicker (<i>Vicia villosa</i> ssp. <i>villosa</i>).....	33
Klubbfibbla (<i>Arnoseris minima</i>)	34
Nonnea (<i>Nonea versicolor</i>)	34
Riddarsporre (<i>Consolida regalis</i>)	35
Råglosta (<i>bromus secalinus</i>)	35
Sanddådra (<i>Camelina microcarpa</i>).....	36
Åkermadd (<i>Sherardia arvensis</i>)	37
Sammanfattning	38
Referenser	39

Sammanfattning

I den här sammanställningen har vi valt att beskriva utvecklingen för några kärlväxter inom fyra olika växtmiljöer i odlingslandskapet. Dessa berörs av miljömålet ”Ett rikt odlingslandskap” och dess delmål; ängs- och betesmarker, skogsbeten, gårdsmiljöer och åkrar med åkerogräs.

Följande arter valdes ut:

Naturbeten och ängsmarker	Skogsbete	Gårdsmiljöer	Åkerogräs
Drakblomma	Mosippa	Kattmynta	Klätt
Finnögontröst		Hjärtstillä	Korndådra
Vityxne		Paddfot	Luddvicker
Smalbladig lungört		Vit kattost	Klubbfibbla
Hartmansstarr			Nonnea
Trollsmultron			Riddarsporre
Fältgentiana			Råglosta
Ormtunga			Sanddådra
Brudsporre			Åkermadd
Granspira			

Trenderna för de utvalda växterna visar att mångfalden av odlingslandskapets arter i huvudsak fortlöpande minskar i vårt län:

- För arterna inom gruppen naturbeten och ängsmarker är trenden sammantaget negativ. Totalt har 543 lokaler besökts mellan 1978 och 2006 (2 504 beök). Av dessa bedöms 170 lokaler som utgångna, ca 31%. Brudsporre är den art som gått kraftigast tillbaka därefter kommer fältgentiana, tätt följd av finnögontröst och granspira. Drakblomma och vityxne är de arter som har det svårast beroende på deras låga individantal på lokalerna.
- Inventeringarna av mosippa (skogsbete) 2006-2007 visade att så många lokaler som 61 av 107 (57 %) har försvunnit från länet. Det är svårt att se om arten har en positiv trend på någon lokal i dagsläget. I stort sett har alla, möjligen med något enstaka undantag, gått tillbaka.
- Även arterna inom gårdsmiljöer visar på en negativ trend. Totalt har 26 lokaler besökts mellan 1978 och 2006 (97 besök). I stort sett är det endast två lokaler för kattmynta, en lokal för paddfot samt möjligen en lokal för vit kattost som minskar.
- Flera av lokalerna med åkerogräs har inte återbesökts. Sammantaget kan ändå utläsas att gruppen visar på en negativ utveckling.

Orsakerna till tillbakagången är många. Landskapet har genom tiderna alltid förändrats. Speciellt efter andra världskriget och i takt med industrisamhällets framväxt har påverkan på vårt odlingslandskap varit mycket stor. Några särskilt viktiga faktorer var den ökade användningen av bekämpningsmedel och gödsel och att småbiotoperna och åkerrenarna försvann i takt med att maskinerna blev större och bättre. Man ville få större bättre ytor att bruka. I dag är problemet att enheter läggs ner och betesmarkerna planteras igen eller står ohävdade. Jämför vi antalet brukare idag med antalet vid tiden för andra världskriget är skillnaden stor. År 1944 fanns över 400 000 jordbruksföretag i Sverige. År 2005 var antalet jordbruksföretag endast 75 800. I Jönköpings län var två tredjedelar av jordbruken mellan 2-10 ha stora, idag är mer än hälften större än 10 ha. I snitt brukades 7,4 ha åker. Idag brukas i genomsnitt 23,9 ha åker per företag i länet.

I länet, liksom i övrig skogs- och mellanbygd, har dock storleksrationaliseringen inte gått lika långt som i slättbygderna tack vare de naturgivna förutsättningarna. Därför finns här också relativt mycket natur- och kulturvärden bevarade.

Inledning

I den här årsrapporten har vi valt att ta utgångspunkt i det nationella miljökvalitetsmålet ”Ett rikt odlingslandskap” genom att beskriva ett urval kärlväxter som kan hjälpa oss att utvärdera hur utvecklingen mot detta mål ser ut. Miljömålet innebär att odlingslandskapets och jordbruksmarkens värde för biologisk produktion och livsmedelsproduktion skall skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden och kulturmiljövärdena bevaras och stärks.

Bonden och hans/hennes betesdjur är en förutsättning för att bevara gårdsmiljöernas sällsynta växter och det öppna landskapets blomsterrika ängar och artrika betesmarker. Åkermarkens växter är i ännu högre grad än ängens och betesmarkernas arter beroende av människan för att överleva. Jämför vi antalet brukare idag med antalet vid tiden för andra världskriget är skillnaden stor. År 1944 fanns över 400 000 jordbruksföretag i Sverige. År 2005 var antalet jordbruksföretag endast 75 800. I Jönköpings län var två tredjedelar av jordbruken mellan 2-10 ha stora, idag är mer än hälften större än 10 ha. I snitt brukades 7,4 ha åker. Idag brukas i genomsnitt 23,9 ha åker per företag i länet. I länet liksom i övrig skogs- och mellanbygd har dock storleksrationaliseringen inte gått lika långt som i slättbygderna tack vare de naturgivna förutsättningarna. Därför finns här också relativt mycket natur- och kulturvärden bevarade.

Vi har valt att beskriva utvecklingen för några kärlväxter inom fyra olika växtmiljöer i odlingslandskapet. De olika växtmiljöerna är desamma som miljömålet och dess delmål; ängs- och betesmarker, skogsbeten, gårdsmiljöer och åkrar med åkerogräs.

Föreningen Smålands flora har mellan 1978 och 1991 arbetat med en stor kärlväxtinventering av landskapet Småland. Vid inventeringen delades landskapet in i 5x5 km stora rutor, totalt blev det 1432 rutor. Alla arter som man fann inom rutan noterades. Dessutom har man gått igenom herbarier samt litteratur och alla uppgifter har datalagts. Resultatet finns sammanställt dels i en databas dels i boken ”Smålands flora” (Edqvist och Karlsson) som kommer i november 2007. Datan som samlades in har vi fått använda vid skrivandet av denna rapport.

Föreningen Smålands flora har tagit på sig uppgiften, att med hjälp av intresserade botanister, eftersöka, dokumentera och rapportera de hotade och sällsynta växter som är aktuella i Jönköpings län. Projekt Floraväktarna startade därför sin verksamhet 1994. Det är främst arter i hotkategorierna Akut hotad (CR), Starkt hotad (EN) och Sårbar (VU) som eftersöks, men även en del arter inom Hänsynskrävande (NT). Ett antal regionalt hotade/sällsynta (RH/S) arter har även valts ut för övervakning.

Den svenska rödlistan

En rödlista är en förteckning över arter vars överlevnad inte är säker. Den rödlista som gäller nu i Sverige är Rödlistade arter i Sverige 2005 (Ulf Gärdénfors). I rödlistan har arter bedömts och klassificerats i olika rödlistekategorier. Sverige följer det system som har utvecklats av den Internationella naturvårdsunionen, IUCN. IUCN:s kategorisystem har anpassats till regional (lands-) nivå i samarbete med ArtDatabanken.

Tabell 1. Rödlistekategorier.

EX	Utdöd (Extinct)	när det är ställt utom rimligt tvivel att den sista individen dött.
RE	Försvunnen (Regionally Extinct)	när det är ställt utom rimligt tvivel att den sista individen som är kapabel till reproduktion inom landet har dött eller försvunnit.
CR	Akut hotad (Critically Endangered)	när den löper en extremt stor risk att dö ut i vilt tillstånd inom en mycket nära framtid.
EN	Starkt hotad (Endangered)	om den inte uppfyller något av kriterierna för Akut hotad men ändå löper mycket stor risk att dö ut i vilt tillstånd.
VU	Sårbar (Vulnerable)	om den inte uppfyller något av kriterierna för vare sig Akut hotad eller Starkt hotad, men löper stor risk att dö ut i vilt tillstånd i ett medellångt perspektiv.
NT	Missgynnad (Near Threatened)	om den inte uppfyller något av kriterierna för vare sig Akut hotad, Starkt hotad eller Sårbar men är nära att uppfylla kriterierna för Sårbar.
DD	Kunskapsbrist (Data Deficient)	Arter om vars utbredning o/e populationsstatus man inte har tillräckliga kunskaper om.

I rödlistan görs en grov klassificering av i vilka naturtyper varje enskild rödlistad art förekommer. Odlingslandskapet inkluderar, förutom själva odlingsmarken, även trädbärande hagmarker, alléer i jordbruksbygd, slottsparkar, gårdsmiljöer, alvar, ljunghedar, mörkelgravar, dammar och smärre betade kärr i jordbrukslandskapet.

Av odlingslandskapets kärlväxter finns 329 arter med på rödlistan och av dessa klassas 228 som hotade CR, EN eller VU.

På den nationella rödlistan finns 65 arter, se tabell 2 nedan, som berör odlingslandskapet och som har noterats i Jönköpings län under perioden 1978-2006. (www.artdata.slu.se). En del av arterna hör helt hemma i odlingslandskapet, andra kan finnas där men finns även i andra miljöer. Några av arterna har bara uppträtt tillfälligt i länet medan andra är bofasta.

Tabell 2. Arter som berör odlingslandskapet och som har noterats i Jönköpings län. De som är markerade med fet stil är de 21 arter som har följts inom floraväxteriet och som tas upp i denna rapport.

VETENSKAPLIGT NAMN	SVENSKT NAMN	RÖDLISTEKATEGORI
Agrostemma githago	Klätt	EN
Alchemilla xanthochlora	Kustdaggkäpa	NT
Allium carinatum	Rosenlök	EN
Alyssum alyssoides	Grådådra	VU
Athemis arvensis	Åkerkulla	NT
Aphanes australis	Småfruktig jungfrukam	NT
Arnoseris minima	Klubbfibbla	EN
Asperugo procumbens	Paddfot	NT
Bidens radiata	Grönskära	EN
Botrychium matricariifolium	Rutlåsbräken	VU
Bromus arvensis	Renlosta	EN
Bromus commutatus	Brinklosta	EN
Bromus secalinus	Råglösta	EN
Camelina microcarpa	Sanddådra	VU
Camelina sativa	Oljedådra	RE
Campanula cervicaria	Skogsklocka	NT
Carex hartmanii	Hartmansstarr	VU
Consolida regalis	Riddarsporre	NT
Deschampsia setacea	Sjötåtel	VU
Dianthus armeria	Knippnejlika	EN
Diphasiastrum tristachyum	Cypresslummer	VU
Dracocephalum ruyschiana	Drakblomma	EN
Drymocallis rupestris	Trollsmultron	VU
Euphrasia micrantha	Ljungögontröst	VU
Euphrasia rostkoviana ssp. fennica	Finnögontröst	EN
Galium spurium ssp. spurium	Linmåra	RE
Galium suecicum	Backmåra	NT
Genista anglica	Nålginst	EN
Gentiana pneumonanthe	Klockgentiana	VU
Gentianella campestris	Fältgentiana	VU
Hypericum humifusum	Dvärgjohannesört	EN
Isolepis setacea	Borstsäv	EN
Lappula squarrosa	Piggfrö	EN
Lathyrus tuberosus	Knölvial	VU
Leonurus cardiaca	Hjärtstillä	NT
Lithospermum officinale	Stenfrö	NT
Lythrum portula	Rödlånke	NT
Malva pusilla	Vit kattost	VU
Melampyrum cristatum	Korskovall	NT
Mentha x gracilis	Ädelmynta	EN
Nepeta cataria	Kattmynta	EN
Neslia paniculata	Korndådra	VU
Ornithopus perpusillus	Dvärgserradella	EN
Pedicularis sylvatica	Granspira	NT
Pseudorchis albida	Vityxne	EN

VETENSKAPLIGT NAMN	SVENSKT NAMN	RÖDLISTEKATEGORI
Pulmonaria angsutifolia	Smalbladig lungört	EN
Pulsatilla vernalis	Mosippa	VU
Radiola linoides	Dvärglin	VU
Raphanus raphanistrum	Åkerrättika	NT
Salix hastata ssp. vegeta	Källblekvide	VU
Setaria viridis	Kavelhirs	NT
Sherardia arvensis	Åkermadd	VU
Stachys arvensis	Åkersyska	VU
Stachys officinalis	Humelsuga	EN
Taraxacum duplidentifrons	Svarttandad maskros	NT
Taraxacum euryphyllum	Bredskaftad fläckmaskros	EN
Taraxacum excellens	Habomaskros	CR
Taraxacum maculigerum	Fläckmaskros	NT
Taraxacum praestans	Kvällsmaskros	VU
Taraxacum spectabile	Atlantmaskros	NT
Taraxacum subalpinum	Flottmaskros	EN
Thesium alpinum	Spindelört	NT
Thymus pulegioides	Stortimjan	VU
Verbascum lychnitis	Grenigt kungsljus	EN
Vicia villosa	Luddvicker	NT

Tabell 3. De arter som i länet angetts som regionalt sällsynta och som finns i odlingslandskapet. De med fet stil tas upp i föreliggande rapport.

VETENSKAPLIGT NAMN	SVENSKT NAMN
Carex buxbaumii ssp. buxbaumii	Klubbstarr
Carex capillaris	Hårstarr
Carex lepidocarpa ssp. lepidocarpa	Näbbstarr
Dactylorhiza latifolia	Adam och Eva
Epipactis palustris	Kärrknipprot
Gymnadenia conopsea	Brudsporre
Helichrysum arenarium	Hedblomster
Malva neglecta	Skär kattost
Nonea versicolor	Nonnea
Ophioglossum vulgatum	Ormtunga
Orchis mascula	Sankt Pers nycklar
Oxytropis campestris ssp. campestris	Fältvedel
Pedicularis sceptrum-carolinum	Kung Karls spira
Saussurea alpina	Fjällskära
Saxifraga tridactylites	Grusbräcka
Scabiosa columbaria	Fältvädd
Schoenus ferrugineus	Axag

Åtgärdsprogram för hotade arter

I delmål 5, under miljömålet ”Ett rikt odlingslandskap”, fastställs att senast år 2006 ska åtgärdsprogram finnas och ha inletts för de hotade arter som har behov av riktade åtgärder. Regionalt har Länsstyrelsen satt upp målet att åtgärder ska genomföras för dessa arter så att bevarandestatusen kontinuerligt förbättras, med syfte att långsiktigt livskraftiga populationer ska säkras. Åtgärdsprogram finns eller är under framtagande för ett antal kärlväxter som hör hemma i odlingslandskapet (drakblomma, smalbladig lungört, vityxne, fältgentiana, finnögonströst och klockgentiana samt ett samlat program för åkerogräs). Det finns även ett åtgärdsprogram för mosippa som delvis kan sägas höra hemma i odlingslandskapet.

Förändringar i kärlväxters förekomst i olika växtmiljöer i odlingslandskapet

I rapporten redovisas förändringar i vissa arters förekomst i länets odlingsmark. De arter som valdes ut uppföljde följande i förväg uppställda kriterier:

- De skulle vara rödlistade eller regionalt sällsynta
- De skulle kunna hänföras till miljömålen inom ”Ett rikt odlingslandskap”
- De skulle kunna inordnas under naturbeten/ängsmark, skogsbeten, gårdsmiljö eller åkerogräs.
- De skulle ingå i floraväxteriet.
- De skulle vara besökta vid minst 3 tillfällen under perioden 1994-2006. I vissa fall har färre besök accepterats till exempel vid bedömning att arten är utgången.

Vid bedömningar av trender har flera aspekter vävts in. Klar ökning eller minskning kan vara svårt se eftersom många arter svänger i antal från år till år. Många lokaler har tolkats som neutrala om man ser tydliga svängningar i antal plantor. Ökande eller minskande trender har utläst om man ser en fortlöpande ökning eller minskning under hela perioden. En svårighet är också att besöken ibland skett vid lite olika tidpunkter på året. Det kan vara så att arten inte var i sitt maximum vid ett av besöken men var det vid ett annat. Ibland kan det också vara så att arten eftersökts på fel plats. Ett exempel på det är en lokal för finnögkontröst i Jönköping. Där rapporterades:

1994-2000: 0 ex

2001: 10 ex

2003: 50 ex

2005: 300 ex

2006: 275 ex

Detta får man tolka som att tidigare rapportör sökt finnögkontrösten på fel plats, men att en svag ökning ändå kan ses under 2000-talet.

Naturbeten och ängsmarker

De naturliga fodermarkerna, de permanenta betena och ängsmarkerna, har varit förutsättningen för uppkomsten av den rika och varierade kärlväxtflora som vi idag förknippar med odlingslandskapet. Dessa markslag har kraftigt minskat i areal under 1900-talet som en följd av ett specialiserat och effektiviserat jordbruk. År 2005 fanns det ca 513 000 ha äng- och betesmarker kvar i bruk i Sverige, varav 42 000 ha (8,2 %) fanns i Jönköpings län.

I och med införandet av miljöstöd till betesmarker och ängar (1995) har den negativa trenden kunnat brytas och arealen betesmark ökar igen. Detta gäller dock inte för många av våra hävdgynnade växter. I många fall har den negativa trenden för deras utbredning fortsatt trots att markerna fortfarande hävdas. Många av våra hotade arter är idag så sällsynta och växer mycket fragmenterat, vilket gör att det endast finns en liten möjlighet till nyspridning. Många av de hotade arterna har så specifika krav på sin miljö så små förändringar i markens kvalité kan göra att arten inte trivs där längre. Orsakerna till detta kan vara många, t.ex. ändrad djurhållning, förändrat betestryck eller ändrad betesperiod.

Det nationella miljö kvalitetsmålet, delmål 1, slår fast att senast år 2010 skall samtliga ängs- och betesmarker bevaras och skötas på ett sätt som bevarar deras värden (startår för delmålet är 2001). Arealen hävdad ängsmark skall utökas med minst 5000 ha och arealen hävdad betesmark av de mest hotade typerna skall utökas med minst 13 000 ha till år 2010.

För Jönköpings län är målsättningen (det regionala delmålet) att ängsmarken ska öka med minst 120 ha och att arealen hävdad skogsbetesmark ska öka med minst 100 ha till år 2010. Arealen slåtteräng i länet har ökat med 36 ha mellan 2001 och 2005 men det återstår fortfarande 84 ha till målet: 271 ha år 2010.

Följande arter har valts ut att representera naturbeten och ängsmarker:

- Drakblomma
- Finnögontröst
- Vityxne
- Smalbladig lungört
- Hartmansstarr
- Trollsmultron
- Fältgentiana
- Ormtunga
- Brudsporre
- Granspira

DRAKBLOMMA (*Dracocephalum ruyschiana*)

Starkt hotad (EN)

Drakblomma är ljuskrävande och förekommer i en artrik torrängsvegetation. Flera arter i den här typen av vegetation är missgynnade av hårt bete och förekommer därför bäst utvecklade på backar och i åkerholmar som ligger i samma hägnad som åkern. Under århundraden har dessa backar hävdats med sen slåtter eller med sent bete. Etablering av nya plantor sker mest framgångsrikt i öppen blottad jord, vilket t.ex. bete, fagning (vårstädning) och naturlig erosion skapar. Drakblomman hotas främst genom för hårt eller för tidigt bete. I Jönköpings län är det låga individantalet ett stort problem. Därför samlades frön in på loka-

len i Sävsjö år 2006. Frösådden gav 10-tal plantor, som eventuellt kommer planteras ut på lokalen under 2007.

Drakblomma har under 1700- och 1800-talet noterats från sex lokaler i länet, tre i Vrigstadtrakten (Köpstad-Biskopsbo) samt tre i Vetlandatrakten (Hulu, Germunderyd samt Upplanda). Den eftersöktes redan i början av 1900-talet på flera av dessa platser utan resultat.

Arten ingår i Åtgärdsprogram för hotade arter inom programmet ”Bevarande av stäppartade torrängar i Västsverige, fjädergräs, *Stipa pennata*, (VU) drakblomma, *Dracocephalum ruyschiana*, (EN) och smalbladig lungört, *Pulmonaria angustifolia*, (EN)” (Sundh). Inom ramen för åtgärdsprogrammet kommer drakblomman och dess växtplats att undersökas lite närmare under 2007.

Förekomst perioden 1978-2006.

Drakblomma har endast en aktuell lokal i länet; Sävsjö (1). Arten upptäcktes där 1989.

Trend 1994-2006

Lokalen är återbesökt årligen under denna period. Trenden är neutral, antalet plantor har varit 1 eller 2 hela tiden, de sista två åren har dock endast en planta noterats. Läget är mycket oroande eftersom det endast finns en planta.

FINNÖGONTRÖST (*Euphrasia rostkoviana* ssp. *fennica*)

Starkt hotad (EN)

Finnögontröst förekommer i torra till friska naturbetesmarker eller slåtterängar på fattiga till medelrika marker med god hävd men också på hävdade vägkanter. Finnögontröst sprider sig enbart med frön, de ettåriga plantorna har en kortlivad fröbank varför växten är beroende av att kunna etablera sig från frö på nytt varje år. Fröna är också beroende av temperaturväxlingar och behöver en köldperiod för att gro.

Finnögontröst missgynnas – precis som andra hävdberoende arter – av den ökande igenväxningen. Det tjocka förnalager som bildas när hävden upphör och fjolårsvegetationen ansamlas förhindrar eller omöjliggör etableringen av nya plantor. Det räcker med ett par års dålig eller försämrad hävd för att ögontrösten ska försvinna från lokalen. Ett bra betestryck är viktigt, gräset måste betas av och det får inte ansamlas något fjolårsgräs. Men betet får heller inte vara så hårt att marken blir helt avgnagd eftersom finnögontröst är en halvparasit. Den behöver värdväxter tätt omkring sig för att kunna utvecklas. Eftersom finnögontröst är ettårig varierar antalet individer kraftigt mellan åren och ett stort individantal ett visst år garanterar inte på något sätt att den för en säker tillvaro på platsen. Tidigt betespåsläpp missgynnar finnögontrösten. Eftersom den är värgroende är de små plantorna känsliga i ett tidigt stadium.

Finnögontröst är endast noterad från tre lokaler i länet före 1978. Men, det betyder nog inte att arten ökat på något sätt utan att den var förbisedd innan.

Arten ingår i ”Åtgärdsprogram för bevarande av finnögontröst *Euphrasia rostkoviana* ssp. *fennica*” (Appelqvist). Arten inventerades inom programmet 2006 och resultatet redovisas i Inventering av finnögontröst i Jönköpings län 2006 (Edqvist).

Förekomst perioden 1978-2006.

Finnögontröst är känd från 14 lokaler i länet; Aneby (1), Eksjö (2), Jönköping (7), Nässjö (3), Vetlanda (1). Flertalet av lokalerna är betesmarker, de övriga är utmed en stig, en slalombacke, ett igenväxande sandtag samt en slätteräng.

Trend 1994-2006

Lokalerna är regelbundet återbesökta under perioden. Fyra lokaler har svag positiv till neutral trend och tre lokaler har neutral trend. Sju lokaler har en negativ trend varav fem av dessa får bedömas som utgångna. Det är svårt att bedöma trenden på vissa lokaler pga mellanårsvariationen.

VITYXNE (*Pseudorchis albida*)

Starkt hotad (EN)

Vityxne hör i södra Sverige hemma i det hävdberoende kulturlandskapet. I norr växer den i gles hed- eller ängsbjörkskog i den subalpina vegetationszonen. Alla lokaler i söder finns på vad som en gång varit slåttermarker som utnyttjats under mycket lång tid. Då vityxne är långlivad kan växten finnas kvar på lokaler som idag inte längre ser ut som slåtterängar. Lokalerna är ofta öppet belägna på frisk, vanligen näringsfattig mark. Vityxne växer ofta i tämligen triviala växtsamhällen, men kan även finnas i mer artrika marker.

Den stora bristen på lämpliga marker i kombination med artens fläckvisa utbredning leder till att vityxnen har svårt att kolonisera nya områden. Upphörd hävd med åtföljande igenväxning är den viktigaste orsaken till dess minskning. Tidpunkten för hävden är viktig. Sen slåtter med efterbete verkar gynna arten. På vissa lokaler har naturvårdsbränning visat sig ha en gynnsam effekt och en anpassad bränning kan vara aktuell på flera lokaler.

Vityxne är tidigare funnen på ganska många lokaler i länet enligt Smålands floras databas där flertalet av fynden är från 1800-talets senare del. Det finns en yngre uppgift från Rusa-rebo äng, Värnamo, som är från 1970-talet. Det är helt klart att arten minskat starkt i länet under 1900-talet.

Arten ingår i ”Åtgärdsprogram för bevarande av vityxne i södra Sverige. (*Pseudorchis albida* ssp. *albida*)” (Reinhammar). Inom ramen för programmet har bränning skett på två av länets lokaler samt röjning på en under 2007. Dessutom har alla markägare som har vityxne besökts och skötsel m.m har diskuterats.

Förekomst perioden 1978-2006.

Vityxne är noterad från 5 lokaler i länet, samtliga från de västra delarna; Gislaved (1), Jönköping (2), Mullsjö (2). Samtliga lokaler är slåtterängar eller betesmark.

Trend 1994-2006

Lokalerna är regelbundet återbesökta under perioden. En lokal har svag positiv till neutral trend (med något fler antal plantor sista åren) och fyra lokaler har en negativ trend. På en av dessa lokaler sågs arten senast 1997 vilket kan betyda att den där är utgången.

SMALBLADIG LUNGÖRT (*Pulmonaria angustifolia*)

Starkt hotad – EN

Smalbladig lungört förekommer på torrbackar, i åkerholmar och på grusåsar med kalkrik mark. Den är ljuskrävande och tillhör en artrik torrängsvegetation där den ofta växer tillsammans med bl.a. trollsmultron, kungsmynna, blodnäva och backruta. Sen slåtter eller sent påsläppt bete under de år åkern legat i träda eller burit vall kännetecknar hävdtraditionen på dessa backar. Smalbladig lungört har troligen ganska lätt att sprida sig med frö och har setts etablera sig på vägkanter. Den är förhållandevis tålig mot igenväxning och kan stå kvar länge tillsammans med ohävdsarter som vitmåra, skogsklöver och högvuxna gräs m.m. För att en nyetablering av plantor skall ske framgångsrikt, krävs öppen blottad jord. Detta kan t.ex. bete, räfsning och naturlig erosion och sork skapa.

Smalbladig lungört hotas främst av för hårt eller för tidigt bete. Ett annat påtagligt hot mot smalbladig lungört är långvarig utebliven hävd som medför igenväxning med buskar och träd.

Smalbladig lungört är enligt Smålands floras databas bara funnen inom fyra inventeringsrutor i Vetlanda kommun, inom socknarna Alseda, Skede och Vetlanda.

Arten ingår i Åtgärdsprogram för hotade arter inom programmet ”Bevarande av stäppartade torrängar i Västsverige, fjädergräs, *Stipa pennata*, (VU) drakblomma, *Dracocephalum ruyschiana*, (EN) och smalbladig lungört, *Pulmonaria angustifolia*, (EN)” (Sundh). Inom ramen för

åtgärdsprogrammet kommer smalbladig lungört och dess växtplatser att undersökas lite närmare under 2007.

Förekomst perioden 1978-2006.

Smalbladig lungört är i länet endast funnen i Vetlanda kommun, 9 lokaler (8 i Alseda socken och 1 i Skede socken).

Trend 1994-2006

Lokalerna är regelbundet återbesökta under perioden. En lokal har en positiv trend, tre lokaler har en neutral trend. På fyra lokaler kan man se en viss negativ trend (antalet plantor kan dock variera lite från år till år). En av lokalerna är ganska nyupptäckt så den kan inte bedömas med avseende på trend.

HARTMANSSTARR (*Carex hartmanii*)

Sårbar (VU)

Hartmansstarr växer såväl i fuktängar och kärrkanter som på friska, ogödslade och hävdade betesmarker. Ibland går den ut i väg- och dikeskanter. Hartmansstarr är klart kalkgynnad och dessutom en art som är utpräglad slättergynnad.

Dränering av växtplatsen och igenväxning till följd av upphörd hävd är direkta hot mot arten. Gödsling av naturbetesmarkerna innebär också att arten inte överlever. Fortsatt hävd med slätter eller bete är nödvändigt på de lokaler med hartmansstarr som hävdas idag. Restaurering bör inledas på lokaler som saknar hävd idag. Lokaler med hartmansstarr hyser ofta andra rödlistade och ovanliga arter som också är beroende av fortsatt hävd för att överleva.

Det finns ytterst få äldre fynd av hartmansstarr i Smålands floras databas. Det finns t.ex. inga från Aneby och Tranås där arten är ganska vanlig idag. Men, det betyder nog inte att arten ökat på något sätt utan att den var förbisedd innan. Är markerna hårt betade är den svår att upptäcka.

Förekomst perioden 1978-2006.

Hartmansstarr är noterad från 60 lokaler i länet; Aneby (9), Eksjö (3), Jönköping (1), Nässjö (2), Sävsjö (2), Tranås (33), Vaggeryd (1) och Vetlanda (9). Starren växer främst i fuktig betesmark, i medelrikkärr och i strandkärr.

Trend 1994-2006

Det är lite svårt utläsa trender för arten eftersom det ibland bara är angivet rikligt etc. Dessutom är sju lokaler inte återbesökta och tretton lokaler är nyupptäckta under 2000-talet.

Av resterande lokaler ser man tydligt att 12 har en negativ trend varav den troligen är utgången på åtminstone två lokaler. De övriga 28 lokalerna får man tolka ha neutral trend. Det är svårt att utläsa någon klar ökning, men floraväktarna har angett på något enskilda ställe att hartmansstarren verkar öka.

TROLLSMULTRON (*Drymocallis rupestris*)

Sårbar (VU)

Trollsmultron växer framför allt på sedan länge hävdad mark, särskilt på örtrika åsar och gruskullar, steniga backar samt på åkerrenar och vägkanter. Arten är känslig för hårt bete. Vid ohävd kan den finnas kvar länge men försvinner när miljön blir alltför skuggig.

Enligt Smålands floras databas kan man utläsa att arten varit vanligare i vårt län längre tillbaka, fler lokaler har funnits, men även de äldre lokalerna låg i samma stråk som de nu aktuella.

Förekomst perioden 1978-2006.

Trollsmultron är funnen på 30 lokaler; Habo (1), Jönköping (3), Mullsjö (2), Nässjö (4), Vetlanda (20). Miljöer som beskrivs är betesmark, vägkant, berg, sydvänd tallskogsklädd åskant, grustag och torrbacke.

Trend 1994-2006

Det är svårt att utläsa en trend, flera lokaler är endast återbesökta vid ett tillfälle eller inte alls, några lokaler är ganska nyupptäckta.

Tretton av lokalerna har en neutral trend där det är en liten ökning på två av dessa. En negativ trend kan ses på sju lokaler varav den åtminstone är utgången på två av dessa.

FÄLTGENTIANA (*Gentianella campestris*)

Sårbar (VU)

Fältgentiana förekommer i friska eller torra ogödslade slåtter- eller betesmarker. Den är starkt knuten till de artrikaste gräsmarkerna. Den viktigaste orsaken till artens tillbakagång är att antalet ogödslade gräsmarker minskat kraftigt eller i vissa delar av landet nästan helt försvunnit. Gödsling på dess växtplatser slår snabbt ut fältgentianan.

Fältgentianan kan klara sig kvar ett antal år efter att hävden upphört men på sikt klarar den sig inte bland annan högväxt vegetation. Tätt med örnbräken i markerna är också ett hot mot arten. Den är beroende av bete eller slåtter men det är viktigt att man anpassar hävden till om det är tidig- eller senblommande fältgentiana som växer på platsen. Den tidigblommande fältgentianan kräver en senare hävd så att fröna hinner mogna innan betesdjuren släpps på eller slåttern sker. Den senblommande fältgentianan gynnas av ett måttligt bete, som inte får vara hårdare än att flertalet plantor kan blomma och sätta frö. Fältgentiana smakar beskt vilket gör att många djur undviker plantorna om de kan. Hästar verkar undvika dem helt.

Fältgentiana är en av de arter man kan läsa tydligast tillbakagång för när man studerar Smålands floras databas.

Arten ingår i ”Åtgärdsprogram för bevarande av fältgentiana (*Gentianella campestris*)” (Lennartsson).

Förekomst perioden 1978-2006.

Fältgentiana är funnen på 143 lokaler i länet; Aneby (26), Eksjö (16), Gislaved (5), Gnosjö (1), Habo (3), Jönköping (18), Mullsjö (2), Nässjö (29), Sävsjö (2), Tranås (17), Vaggeryd (14), Vetlanda (8), Värnamo (2).

Trend 1994-2006

Flera av lokalerna är regelbundet återbesökta under perioden. Det är mycket svårt utläsa trender för denna art eftersom antalet individer kan variera enormt mellan olika år. Ena året kan det vara 400 plantor, nästa 20, för att efter några år åter vara 400 plantor.

Vad man kan utläsa är att sextio lokaler haft 0 plantor under de 2-3 senaste besöken. Av återstående 83 lokaler har flera en neutral trend, men det finns även många som verkar ha en starkt vikande trend.

ORMTUNGA (*Ophioglossum vulgatum*)

Regional hotad/Sällsynt (RH/S)

Ormtunga växer oftast på havsstränder längs kusten men den växer även sällsynt i fuktiga betesmarker. Förr växte den även i slätterängar i inlandet. Dessutom kan man finna den i fuktig strandskog. Minskningen är stor i inlandet där upphörd hävd samt igenväxning av dess växtplatser är det stora hotet. Arten är liten och ganska konkurrenssvag och trivs där vegetationen inte är alltför högväxt.

I Smålands floras databas är arten noterad från nio inventeringsrutor spridda i länet. Flertalet av uppgifterna härrör från 1800-talets andra hälft.

Förekomst perioden 1978-2006.

Ormtunga är endast funnen på 4 lokaler i länet; Jönköping (1), Tranås (1), Vetlanda (2). Den växer där i fuktig betesmark, kalkrik strandskog, strand, alskog, och kärräng.

Trend 1994-2006

En lokal tycks ha en neutral trend. De övriga tre har en negativ trend, varav den troligen är utgången på två av lokalerna.

BRUDSPORRE (*Gymnadenia conopsea*)

Regionalt hotad/sällsynt (RH/S)

Brudsporre växer i frisk-fuktig kalkhaltig mark i naturbetesmarker, slätterängar, myrar, kalkkärr, örtrika skogssluttningar, strand- och fjällängar. Arten har vid utbredning i landet, den finns från Skåne till Torne lappmark. I vårt län finner man också brudsporren i varierande miljöer, men flera av lokalerna är eller har varit slätterängar. Minskningen av arten sker i de trakter där kalkhalten inte är hög.

Att brudsporren var mera spridd i länet under senare delen av 1800-talet och in på 1900-talet är det ingen tvekan om. I Smålands floras databas finns ca 25 herbarieuppgifter registrerade före 1978 där få sammanfaller med dagens lokaler. Kåperyd (Jönköpings kommun) nämns 1907, och Taberg redan 1879 .

Förekomst perioden 1978-2006.

Under denna period är den noterad från 27 lokaler i länet; Eksjö (3), Gnosjö (1), Habo (5), Jönköping (1), Nässjö (4), Tranås (1), Vetlanda (8), Värnamo (4).

Trend 1994-2006

Flera av lokalerna är regelbundet återbesökta under perioden. Av de 27 lokalerna är det endast tre lokaler som har en neutral till svagt positiv trend. Ytterligare tre har en neutral trend men det som är oroväckande på dessa lokaler är det låga individantalet (1-2 plantor). På hela 21 lokaler är det en negativ trend, på flertalet av dessa får man nog anse brudsporren vara utgången. Läget är alltså mycket allvarligt för brudsporren i Jönköpings län.

GRANSPIRA (*Pedicularis sylvatica*)

Missgynnad (NT)

Granspira växer på mager, fuktig naturbetesmark. Arten trivs även i fuktiga slåtterängar, särskilt på översilningsmark. Den slår gärna till längs stigar, diken om mineraljorden blottas. Granspiran är hävdgynnad av bete och slåtter. Den försvinner däremot mycket snabbt när hävden upphör och tål inte heller konstgödsling, dikning eller skogsplantering.

Förekomst perioden 1978-2006.

Granspira är funnen på 252 lokaler under denna period; Aneby (9), Eksjö (7), Gislaved (48), Gnosjö (8), Habo (25), Jönköping (34), Mullsjö (10), Nässjö (23), Sävsjö (20), Vaggeryd (32), Vetlanda (11), Värnamo (25).

Trend 1994-2006

97 lokaler för granspira är inte återbesökta under denna period. Nio lokaler är nyupptäckta under 2000-talet. Återstår 146 lokaler som kan bedömas. Av dessa har 79 negativ trend, varav den troligen får bedömas som utgången på flertalet av dessa. På 67 lokaler har den en neutral trend. Arten varierar ganska starkt från år till år så minskning respektive ökning är svårt att utläsa.

SAMMANFATTNING

Sammanlagt får man tolka trenden som negativ för hela den här gruppen av arter. Brudsporre är den art som gått kraftigast tillbaka. Därefter kommer fältgentiana, tätt följd av finnögontröst samt granspira. Drakblomma och vityxne är de arter som har det svårast beroende på deras låga individantal på lokalerna. Hartmansstarr, smalbladig lungört och trollsmultron är de arter som har flest antal lokaler med neutral trend.

Art	Antal lokaler	Antal besök	Antal utgångna* lokaler	Utgångna lokaler i procent*
Brudsporre	27	177	21	77,8
Drakblomma	1	14		0,0
Fältgentiana	144	1057	60	41,7
Finnögontröst	14	138	5	35,7
Granspira	252	682	79	31,3
Hartmansstarr	60	173	2	3,3
Smalbladig lungört	10	110		0,0
Trollsmultron	30	90	2	6,7
Vityxne	5	63	1	0,0
totalt	543	2504	170	31,3

* Andel lokaler som är bedömda som troligen utgångna i denna rapport.

Skogsbeten

Som tidigare nämnts är målsättningen för Jönköpings län att arealen hävdad skogsbetesmark ska öka med minst 100 ha till år 2010 (jämfört med 2001 års nivå). Arealen har ökat långsamt med 13 ha under perioden 2001 – 2006. Det återstår alltså 87 hektar till målet på knappt 160 ha.

Vad är ett skogsbete?

För att erhålla miljöersättning för skötsel av skogsbete har Jordbruksverket satt upp ett antal villkor som ska vara uppfyllda:

- Marken består av skog och betas varje år.
- Markvegetationen består av gräs, örter eller ris som är dugligt som foder.
- Trädskiktet har uppkommit genom spontan förnygring.
- Trädskiktet består av träd i olika åldrar och vanligen av olika trädslag. Gamla träd visar på att har funnits skog på marken under en lång tid.
- Marken har inte historiskt varit inägomark, dvs åker, ängsmark, tomtmark eller liknande.
- Skogen har inte gallrats för att gynna virkesproduktion och inte heller kalhuggits, men skogen kan ha plockhuggits.
- Vegetationen visar på långvarig beteshävd. Det kan synas på att träd och buskar är påverkade av bete.

I nedanstående sammanställning representerar mosippa skogsbeten.

MOSIPPA (*Pulsatilla vernalis*)

Sårbar (VU)

Mosippan växer nästan uteslutande på isälvsmaterial i anslutning till rullstensåsar eller sandfält. Den förekommer i mager tallskog med hedartad vegetation, i betade och före detta betade hedartade marker. Växtplatserna är ofta sydvända gläntor i lugnt och soligt läge med tidig snösmältning. Arten trivs inte i för tät vegetation. För att kunna gro är mosippan beroende av markstörningar som ger blottor i vegetationstäcket. Totalt sett i landet har mosippans populationer minskat med minst 50 % under de senaste 50 åren.

Mosippa finns eller har funnits i länets samtliga kommuner. I Mullsjö kommun har den dock inte setts sedan början av 1900-talet. I länet har troligen den stora minskningen skett efter 1930-talet.

Arten ingår i ”Åtgärdsprogram för brandgynnad flora – mosippa, *Pulsatilla vernalis*, brandnäva, *Geranium lanuginosum*” (Granström). Inom programmet har inventeringar genomförts 2006 och 2007. Dessa redovisas i rapporten Inventering av mosippa (*Pulsatilla vernalis*) i Jönköpings län 2006-2007 (Edqvist).

Förekomst perioden 1978-2006.

Under perioden är mosippan noterad från 106 lokaler i länet (hänsyn har inte tagits till om det är betad skog eller inte), Aneby (2), Eksjö (15), Gislaved (8), Gnosjö (1), Habo (44), Jönköping (7), Nässjö (1), Sävsjö (7), Tranås (2), Vaggeryd (5), Vetlanda (5), Värnamo (9). Riktigt vilka av dessa lokaler som man ska koppla till skogsbete är osäkert. Mosippan växer både i rena tallskogar samt på tallbevuxna åsar och i betesmark i länet. Troligen har flera av lokalerna på de tallbevuxna åsarna varit betade förr. Troligen är något under hälften av lokalerna kopplade till någon typ av betesmark. Vid inventeringarna (inom åtgärdsprogrammet) undersöktes samtliga lokalers status med avseende på mosippan.

Trend 1994-2006

Samtliga lokaler är återbesökta vid flera tillfällen och de allra flesta av lokaler har dessutom fått minst ett besök under inventeringen 2006-2007. 2006 hittades mosippa på 37 lokaler vilket ger en minskning av antalet lokaler (räknat från perioden från 1978) med 69 lokaler (66 %). Vid inventeringen 2007 hade den försvunnit från ytterligare två lokaler. Den rikligaste lokalen hyste 44 blommande och 31 ej blommande plantor 2006. Det stora flertalet av lokalerna hyser dock under 5 plantor.

SAMMANFATTNING

Inventeringarna 2006-2007 visade att 61 lokaler av 107 (57 %) har försvunnit från länet. Flest lokaler har försvunnit från tallmoarna i Habo kommun. Det är svårt att se om arten har någon positiv trend på någon lokal i dagsläget. I stort sett har alla, möjligen med något enstaka undantag, en negativ trend.

Gårdsmiljöer

Jordbrukets gårdsmiljöer har skapat speciella förutsättningar för många arter. Särskilt gödselhantering och markstörningar av maskiner och djur har bidragit till detta. Arterna som växer här är ofta beroende av en hög kvävehalt samtidigt som de är känsliga mot konkurrens. Idag har ändrad djurhållning och förbättrad gödselhantering lett till färre lämpliga växtmiljöer. Detta gör att arterna har svårt att föryngra sig och finna nya lämpliga växtplatser. En miljö som idag är en fristad för många av dessa arter är ruderatmarkerna. Ruderatmark, eller skräpmark, är mark som ofta störs av mänsklig verksamhet. Detta innebär att marken ofta ligger öppen, utan täckande växtlighet. Exempel är upplagsplatser, grusgångar, schaktmassor, hamnar, industritomter och soptippar.

Även så människopåverkade växtplatser som gårdsmiljöer omfattas av miljömålet ”Ett rikt odlingslandskap”. Målet innebär bl.a. att biologiska och kulturhistoriska värden i odlingslandskapet som uppkommit genom lång, traditionsenlig skötsel bevaras eller förbättras samt att hotade arter, naturtyper och kulturmiljöer skyddas och bevaras.

Följande arter har valts ut att representera gårdsmiljöer:

- Kattmynta
- Hjärtstilla
- Paddfot
- Vit kattost

KATTMYNTA (*Nepeta cataria*)

Starkt hotad (EN)

Kattmynta växer främst i öppna gårdsmiljöer på näringsrik mark. Idag finner man den också på olika typer av ruderatmarker. Den kom troligen till Sverige med munkar under medeltiden. Det är en gammal läkeväxt som använts även i sen tid mot nervösa besvär, magproblem m.m. Den har en aromatisk doft och utövar en lockelse på många katter som gärna gnider sig mot den. Att kattmynta varit vanligare i länet fram till mitten av 1900-talet är det ingen tvekan om, Smålands floras databas över äldre (före 1978) uppgifter visar på 20-tal belägg samt många litteraturuppgifter.

Förekomst perioden 1978-2006.

Under denna period är den noterad från åtta lokaler i länet; Jönköping (2), Nässjö (3), Tranås (3). Av dessa är det endast tre lokaler där den direkt växer i gårdsmiljö, övriga lokaler är uppfart, grusutfyllnad, jordhög och grustäkt. På några av lokalerna (4) har den uppträtt tillfälligt. De lokaler som kan kopplas till gårdsmiljö finns i Nässjö kommun.

Trend 1994-2006

På 4 lokaler var kattmyntan försvunnen redan vid första återbesöket., en lokal är ganska nyupptäckt.

De tre lokalerna i Nässjö har följts regelbundet. Av dessa har en lokal positiv trend, en lokal har neutral och en lokal har negativ trend och kan dessutom bedömas som utgången.

HJÄRTSTILLA (*Leonurus cardica*)

Missgynnad (NT)

Hjärtstilla växer på kulturmark, främst i hönsgrårdar, vid ladugårdar och uthus, men även vid t.ex. kyrkor och klosterruiner. Under 1500- och 1600-talet användes hjärtstilla mot hjärklappning och enligt Hoffberg (1792) var den "af stärkande kraft". Att hjärtstilla varit mera spridd i länet fram till mitten av 1900-talet är det ingen tvekan om. I Smålands floras databas finns 100-tal herbarieuppgifter registrerade före 1978. Uppgifterna är också spridda över länet, av de 100-tal beläggen är givetvis några från samma lokal.

Förekomst perioden 1978-2006.

Hjärtstilla är noterad från 12 lokaler i länet; Gislaved (1), Habo (1), Jönköping (2), Nässjö (1), Vaggeryd (2), Vetlanda (1), Värnamo (4). Två lokaler är i anslutning till kyrkor (Öggestorp och Åker). Andra lokaler beskrivs som trädgårdsland och liknande samt vid ladugårdar.

Trend 1994-2006

Ingen av lokalerna har återbesökt men att en tillbakagång har skett går att utläsa genom att se på antalet förekomster före 1978.

PADDFOT (*Asperugo procumbens*)

Missgynnad (NT)

Paddfot växer i öppna, ofta människopåverkade miljöer, t.ex. på ruderat- och åkermark, vid ruiner, gårdar, fiskestugor och på annan gödslad mark intill bebyggelse där vegetationen inte är fullt sluten. Paddfot har uppenbarligen gått ganska starkt tillbaka i länet under 1900-talet. I Smålands floras databas finns 80-tal herbarieuppgifter registrerade före 1978. Arten verkar dock inte varit spridd över hela länet, beläggen är främst tagna i Jönköping, Tranås, Aneby och Eksjö kommuner.

Förekomst perioden 1978-2006.

Paddfot är endast funnen på två lokaler i länet; Sävsjö (1) och Tranås (1). Vid Eksjöhovgård (vid ruinen) i Sävsjö har den åtminstone funnits sedan 1870-talet. Lokalen i Tranås utgörs av en skräpig industritomt.

Trend 1994-2006

Båda lokalerna har besökts vid flera tillfällen. Lokalen i Sävsjö har en neutral trend. Den andra lokalen har haft en negativ trend och får nu bedömas som utgången (den är inte sedd sedan 1991).

VIT KATTOST (*Malva pusilla*)

Sårbar (VU)

Vit kattost växer på närings- och kväverik, frisk, blottad jord främst i anslutning till bondgårdar med djur. Men den förekommer också i trädgårdsland samt på utfyllnader och tippar. I det historiska materialet ser man att den inte var ovanlig i städerna: ”Eksjö, de många små o krokiga gränderna”. Namnet *kattost* är egendomligt. *Ost* kan anspela på att frukterna liknar en uppklyftad ost. Förstavelsen *katt* anses vara nedsättande och syfta på att växten skulle vara oanvändbar för människan. Men trots detta tillhör kattostarna de äldsta kända

nyttoväxterna. De användes medicinskt bl.a. mot bölder, bistick men användes även som spenat och odlades i de medeltida örtagårdarna. Vit kattost har uppenbarligen gått ganska starkt tillbaka i länet under 1900-talet. I Smålands floras databas finns 50-tal herbarieuppgifter registrerade före 1978. Hur spridd den varit i länet är dock svårt att tolka av detta material.

Förekomst perioden 1978-2006.

Under denna period är vit kattost noterad från fyra lokaler i länet; Aneby (1), Jönköping (2), Vetlanda (1). Av dessa är det endast en lokal där den direkt växer i gårdsmiljö. Övriga lokaler benämns som trädgårdsgång, skräpig tomt och kulturmark.

Trend 1994-2006

Lokalen i gårdsmiljö nyupptäcktes 2003 (Tunnerstad på Visingsö) och därifrån finns även belägg från 1878. De andra 3 har en negativ trend eftersom de är inte återfunna trots flera besök och snart kan anses som utgångna.

SAMMANFATTNING

Sammanlagt visar hela den här artgruppen på en negativ trend. Det är endast två lokaler för kattmynta, en lokal för paddfot samt möjligen en lokal för vit kattost som visar neutral eller eventuell positiv trend.

Art	Antal lokaler	Antal besök	Antal utgångna* lokaler	Utgångna lokaler i procent*
Hjärtstilla	12	13		
Kattmynta	8	59	5	62,5
Paddfot	2	13	1	50,0
Vit kattost	4	12	3	75,0
totalt	26	97	10	38,5

* Andel lokaler som är bedömda som troligen utgångna i denna rapport.

Åkerogräs

Åkerogräsens starka tillbakagång under de senaste 50 åren beror på att de bekämpats systematiskt. Med tiden har bekämpningen skett allt effektivare, framför allt genom användning av kemiska preparat i jordbruket men också med renare utsäde och förändrade jordbearbetningar. Trots bekämpning under lång tid finns det fortfarande ogräs som är till besvär. Samtidigt har många ogräs minskat så mycket att det är osäkert om de överlever. Till exempel så är åkerogräsen som var kopplade till linodlingen helt försvunna som vildväxande i vårt land.

Även åkerogräsen omfattas av miljömålet ”Ett rikt odlingslandskap”. Målet innebär bl.a. att odlingslandskapet brukas på ett sådant sätt att negativa miljöeffekter minimeras och den biologiska mångfalden gynnas. Jorden ska brukas på ett sådant sätt att markens långsiktiga produktionsförmåga upprätthålls samtidigt som hotade arter skyddas och bevaras.

I nedanstående sammanställning representerar följande arter åkerogräsen:

- Klätt
- Korndådra
- Luddvicker
- Klubbfibbla
- Nonnea
- Riddarsporre
- Råglosta
- Sanddådra
- Åkermadd

KLÄTT (*Agrostemma githago*)

Starkt hotad (EN)

Klätt är en ettårig och höstgroende art. Den förekommer främst i höstråg som växer i alla slags jordar men framför allt på basiska lerjordar. Fröna saknar gröningsvila i jord och kan inte bygga upp någon fröreserv. Fröna är giftiga vilket har förorsakat förgiftningar av såväl

människor som djur. Därför var det extra viktigt att rensa bort dess frö från utsädet. Men klätten är beroende av att följa med ut vid sådden varje år för att klara sig. Klätt var rikt förekommande och ordentligt spridd i vårt län, troligen har den stora minskningen skett efter 1930-talet.

Arten ingår i ”Åtgärdsprogram för bevarande av hotade åkerogräs” (Kloth).

Förekomst perioden 1978-2006.

Klätt förekommer endast på en lokal i länet under perioden; i Aneby (Degla). Det kan vara samma lokal som beskrivs på ett herbarieark (belägg) från 1814 ”I trakten af Degla säteri uti Lommaryds församling”

Trend 1994-2006

Lokalen har regelbundet blivit återbesökt, tyvärr med ett negativt resultat sedan 1998. Den bedöms nu som utgången.

KORNDÅDRA (*Neslia paniculata*)

Sårbar (VU)

Korndådra är en ettårig ört som framförallt gror på hösten. Arten uppges växa bra på leriga och kalkrika jordar men kan även förekomma på jordar med relativt låga pH-värden. Korndådran kan överleva som frö i jorden i minst tio år. Den har troligen aldrig varit rikligt förekommande i vårt län. I Smålands floras databas finns få belägg från tiden före 1978.

Arten ingår i ”Åtgärdsprogram för bevarande av hotade åkerogräs” (Kloth).

Förekomst perioden 1978-2006.

Korndådra har endast blivit funnen på 2 lokaler i länet under denna period, båda i Vetlanda (trädgård respektive åker).

Trend 1994-2006

Lokalerna är inte återbesökta så det går inte att säga något om trenden.

LUDDVICKER (*Vicia villosa* ssp. *villosa*)

Missgynnad (NT)

Luddvicker är en ettårig, höstgroende, klängande och ganska storväxt ärtväxt. Luddvicker förekom tidigare vanligen som åkerogräs men idag ses den mest i åkerkanter, i bryn, snår och på störd mark. Att luddvicker varit vanligare i länet fram till mitten av 1900-talet är det ingen tvekan om, Smålands floras databas över äldre (före 1978) uppgifter visar på att den funnits spridd i stora delar av länet men med en viss tyngdpunkt åt Jönköping, Aneby, Tranås och Eksjö.

Förekomst perioden 1978-2006.

Under denna period är den noterad från 11 lokaler i länet; Habo (4), Jönköping (4), Tranås (3). Av dessa är det endast en lokal där den direkt växer i åkermiljö (torr sandig åkervall),

De övriga lokalerna benämns bl.a. som bangård, väggkant, kulturmark och soptipp. Flera av dessa får anses som tillfälliga förekomster.

Trend 1994-2006

Lokalerna i Habo är inte återbesökta. Av de resterande har sex lokaler en negativ trend (de har inte setts under 2000-talet). En lokal hade en riklig förekomst 1998 men är inte besökt sedan dess vilket gör att ingen trend kan utläsas

KLUBBFIBBLA (*Arnosaris minima*)

Starkt hotad (EN)

Klubbfibbla är en ettårig, vårgroende ört. Den växer i sandiga åkrar. Arten har aldrig varit vanlig i vårt län, det finns endast ett äldre belägg från Habo (1896) enligt Västergötlands flora.

Arten ingår i ”Åtgärdsprogram för bevarande av hotade åkerogräs” (Kloth).

Förekomst perioden 1978-2006.

Endast noterad från en lokal i länet, i Habo kommun.

Trend 1994-2006

Lokalen i Habo har återbesökt i stort sett årligen sedan 1993. Den har en negativ trend. 1993 sågs 30 exemplar men de sista åren har endast 0-1 exemplar rapporterats.

NONNEA (*Nonea versicolor*)

Regionalt hotad/sällsynt RH/S

Nonnea är en ettårig och vårgroende växt. Den trivs på sandig, lätt, näringsrik jord. Den växer i människopåverkade miljöer, främst åkrar, trädgårdsland och annan störd mark. Fröna har låg grobarhet, men kan troligen överleva flera år i jord. Den omnämns som prydnadsväxt under 1830-talet, som vildväxande först i slutet av 1800-talet. Nonnea har aldrig varit spridd i vårt län. Den finns några få äldre uppgifter från Eksjötrakten, det äldsta belägget är från 1904 (Skedhult).

Förekomst perioden 1978-2006.

Nonnea förekommer på tre lokaler i länet, samtliga i Eksjö kommun. Två av lokalerna utgörs av potatisland, en i kanten av en viltåker.

Trend 1994-2006

Alla tre lokalerna har återbesökts regelbundet. En lokal har en neutral trend, 2 lokaler har en negativ trend varav den troligen är utgången på en av dessa.

RIDDARSPORRE (*Consolida regalis*)

Missgynnad (NT)

Riddarsporre är en ettårig, höstgroende ört som främst växer i åkrar. Den kan förekomma i alla slags grödor men utvecklas bäst i höstgrödor framför allt på kalkrik lerjord. Riddarsporren var under 1700-talet en ansedd apoteksväxt och användes som mask- och urindrivande medel. Riddarsporre verkar inte ha varit vanlig i länet. Det finns främst belägg från trakterna norr och nordost om Jönköping upp mot Gränna och Tranås.

Förekomst perioden 1978-2006.

Riddarsporren är funnen på tio lokaler i länet; Jönköping (7) och Tranås (3). Endast tre av fynden anges växa direkt i åker. De andra lokalerna finns i nyanlagd gräsmatta, gammal riven gård, ruderatmark, grustäkt.

Trend 1994-2006

Lokalerna är inte återbesökta så det går inte att säga något om trenden. Troligen kan flera av lokalerna räknas som tillfälliga förekomster.

RÅGLOSTA (*Bromus secalinus*)

Starkt hotad (EN)

Råglosta är ett höstgroende gräs. Plantan är vanligen ett- eller tvåårig. Den växer företrädesvis i höstsäd, främst råg. Fröna saknar gröningsvila och kan inte bygga upp någon fröreserv. Den är helt beroende av att sås årligen. Råglosta har använts till framställning av svagdricka och mjöl till tunnbröd. Råglosta var rikligt förekommande och ordentligt spridd i vårt län, troligen har den stora minskningen skett efter 1930-talet. Den räknades som ett svårt ogräs även under senare delen av 1800-talet.

Arten ingår i ”Åtgärdsprogram för bevarande av hotade åkerogräs” (Kloth).

Förekomst perioden 1978-2006.

Råglosta är funnen på sex lokaler i länet; Eksjö (1), Gislaved (1), Jönköping (1), Nässjö (2), Tranås (1). Flertalet av lokalerna benämns som viltåker, men även väggkant samt jordhög förekommer. Endast en lokal benämns som rågåker (odling av slöjdhalm)

Trend 1994-2006

Alla lokalerna är återbesökta vid ett par tillfällen under denna period. Samtliga har haft en negativ trend och tyvärr får alla anses vara utgångna.

SANDDÅDRA (*Camelina microcarpa*)

Sårbar (VU)

Sanddådran är en ettårig och höstgroende art. Den växer i sandiga åkrar, framför allt i trädesåkrar, och på sandig kulturmark och den är värmekrävande. Sanddådra har troligen inte varit vanlig i länet, det finns dock några spridda belägg, vanligast har den troligen varit kring Gränna och på Visingsö.

Arten ingår i ”Åtgärdsprogram för bevarande av hotade åkerogräs” (Kloth).

Förekomst perioden 1978-2006.

Sanddådra förekommer på åtta lokaler i länet; Aneby (1), Eksjö (1), Jönköping (3) och Tranås (3). Ingen av lokalerna utgörs av åker. Sanddådran återfinns i stället på bl.a. järnvägsbank o dyl, skräpmark, sandtag, handelsträdgård (ogräs) och soptipp.

Trend 1994-2006

Av de åtta lokalerna är sex återbesökta. Fem av dem kan anses vara utgångna, en lokal har en starkt minskande trend (120 plantor 1994 och 16 plantor 2004).

ÅKERMADD (*Sherardia arvensis*)

Sårbar (VU)

Åkermadd är en liten, ettårig, vår- eller höstgroende ört. Den växer främst i åkrar och trädgårdar. Den trivs på lätta, kalkrika jordar. Fröna kan inte bevara sin grobarhet mer än över vintern. Åkermadd verkar ha varit rikt förekommande speciellt i de södra delarna av länet, troligen har den stora minskningen skett efter 1930-talet.

Arten ingår i ”Åtgärdsprogram för bevarande av hotade åkerogräs” (Kloth).

Förekomst perioden 1978-2006.

Åkermadd har endast 4 kända lokaler i länet; Habo (1), Sävsjö (2), Vetlanda (1). 3 av lokalerna beskrivs som åkrar, den andra på en villatomt.

Trend 1994-2006

Alla lokalerna är återbesökta med en negativ trend och de får anses som utgångna.

SAMMANFATTNING

Sammanlagt visar hela gruppen en negativ trend. Det är endast en lokal, för nonnea, som verkar ha en neutral trend. De lokaler där vi fortfarande har några åkerogräs kvar bör skötas så att arterna gynnas på lokalerna. Eftersom flera av lokalerna inte har återbesökts så bör åkerogräsen eftersökas av Floraväktarna under de närmaste åren.

Art	Antal lokaler	Antal besök	Antal utgångna* lokaler	Utgångna lokaler i procent*
Klubbfibbla	1	11	0	0,0
Klätt	2	9	1	50,0
Korndådra	2	2		
Luddvicker	11	44	6	54,5
Nonnea	3	34	1	33,3
Riddarsporre	10	10		
Råglosta	6	31	6	100,0
Sanddådra	8	17	5	62,5
Åkermadd	4	10	1	25,0
totalt	47	168	20	42,5

* Andel lokaler som är bedömda som troligen utgångna i denna rapport.

Referenser

Litteratur:

- Appelqvist, T., Fasth, T. & Bengtsson, O. 2007. Åtgärdsprogram för bevarande av finn-ögontröst *Euphrasia rostkoviana* ssp. *fennica*. Remissversion.
- Edqvist, M. 2007. Inventering av finnögontröst (*Euphrasia rostkoviana* ssp. *fennica*) i Jönköpings län 2006. Länsstyrelsen i Jönköpings län, meddelande 2007:24
- Edqvist, M. 2007. Inventering av klockgentiana (*Gentiana pneumonanthe*) i Jönköpings län 2005. Länsstyrelsen i Jönköpings län, meddelande 2006:16.
- Edqvist, M. 2007. Inventering av mosippa (*Pulsatilla vernalis*) i Jönköpings län 2006-2007. Länsstyrelsen i Jönköpings län, meddelande 2007:23
- Edqvist, M. & Karlsson, T. (red.) 2007: Smålands flora. (in press)
- Granström, A. Åtgärdsprogram för brandgynnad flora – mosippa, *Pulsatilla vernalis*, brandnäva, *Geranium lanuginosum*. Pågående arbete.
- Gärdenfors, U., 2005. Rödlistade arter i Sverige 2005
- Kloth, J.-H. 2007. Åtgärdsprogram för bevarande av hotade åkerogräs. Naturvårdsverket, rapport 5659.
- Lennartsson, T. ”Åtgärdsprogram för bevarande av fältgentiana (*Gentianella campestris*)” (Lennartsson). Pågående arbete.
- Reinhammar, L.-G., 2007. Åtgärdsprogram för bevarande av vityxne i södra Sverige (*Pseudorchis albida* ssp. *albida*). Naturvårdsverket, rapport 5528.
- Statistiska centralbyrån, 1946. Jordbruksräkningen år 1944. Kungliga boktryckeriet P.A. Norstedt & söner.
- Sundh, L. 2007. Åtgärdsprogram för bevarande av stäppartade torrängar i Västsverige fjädergräs, *Stipa pennata*, (VU) drakblomma, *Dracocephalum ruyschiana*, (EN) och smalbladig lungört, *Pulmonaria angustifolia*, (EN). Remissversion.

Naturvårdsverket och länsstyrelsen storsatsar på åtgärdsprogram för att bevara hotade arter. Nästan 2 000 av Sveriges djur- och växtarter riskerar att dö ut om inget görs. Till år 2010 ska därför 210 åtgärdsprogram för sammanlagt över 500 arter ha startat. Markägare, naturvänner och myndigheter engageras i detta arbete för att klara Riksdagens miljö kvalitetsmål.

Länsstyrelsen i Jönköpings län

Länsstyrelsen i Jönköpings län

551 86 Jönköping

Telefon: 036-39 50 00

Fax: 036-12 15 58

Webbplats: www.f.lst.se

E-post: lansstyrelsen@f.lst.se